

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

Η εν λόγω στήλη στόχο έχει την παρουσίαση τόσο νέων όσο και παλαιότερων σημαντικών θεωρητικών και ιστορικών εκδόσεων για το θέατρο, όπως επίσης και την παρουσίαση λευκωμάτων, μονογραφιών ή/και αφιερωμάτων. Οι παρουσιάσεις αυτές αποβλέπουν αφενός στη δημιουργία ενός επιστημονικού και καλλιτεχνικού διαλόγου και προβληματισμού με τον επαγγελματία του θεάτρου, τον θεατρολόγο, τον θεατή και την κοινωνία και αφετέρου στη γνωριμία και τη συνεχή ολόπλευρη ενημέρωση – από την πλευρά των εκδόσεων – της επιστήμης και της τέχνης του θεάτρου σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Χένρικ Ίψεν *Γιον Γκάμπριελ Μπόρκμαν* – μετάφραση: Μαργαρίτα Μέλμπεργκ - επίμετρο: Άννα Σταυρακοπούλου. Κάπα Εκδοτική, 2022

Κατερίνα Θεοδωράτου

Περίληψη: Για τον *Γιον Γκάμπριελ Μπόρκμαν*, το προτελευταίο έργο του μεγάλου Νορβηγού δραματουργού πριν από το κύκνειο άσμα του *Όταν ξυπνήσουμε εμείς οι νεκροί*, έχουν ειπωθεί σχεδόν τα πάντα. Η δική μου παρουσίαση θα επικεντρωθεί στη θέση του έργου εντός της ιψενικής δραματουργίας, στη σχέση του με προσωπικές εμπειρίες που σημάδεψαν τον βίο του συγγραφέα καθώς και στην ανά χείρας έκδοση, τη μετάφραση της Μ. Μέλμπεργκ και το επίμετρο της Α. Σταυρακοπούλου.

Λέξεις-κλειδιά: *Ίψεν, Μεταφράσεις, Οικογένεια, Μπόρκμαν, Μοναζιά, Μητριαρχία*

Ο δυνατός είναι πιο δυνατός όταν είναι μόνος
(Fr. Schiller, *Γουλιέλμος Τέλλος*, I, 3)

Πιο δυνατός άνθρωπος στον κόσμο είναι αυτός που στέκεται μόνος
(H. Ibsen, *Ένας εχθρός του λαού* – τελική σκηνή)

Έξω λοιπόν, στη χιονοθύελλα, μόνος!
(H. Ibsen, *Γιον Γκάμπριελ Μπόρκμαν*, III, 115)

Ο Ίψεν και οι Ίψεν

Χαρακτηριστικό της εργογραφίας του Ίψεν είναι ότι μπορούμε να ανασυνθέσουμε σε αυτήν το μωσαϊκό του βίου του, ενώ στα εμβληματικά θεατρικά του πρόσωπα ανιχνεύουμε, σαν σε παλίμψηστο και άκρως ψυχαναλυτικά, ανθρώπους που τον καθόρισαν. Το εξώγαμο παιδί που

απέκτησε σε ηλικία δεκαοκτώ ετών με την οικονόμο του και που ποτέ δεν αναγνώρισε επανέρχεται εμμονικά και ενδεχομένως ενοχικά σε διάφορα έργα του -αναφέρω ενδεικτικά την *Αγριόπαπια* και τους *Βρικόλακες*- ενώ το μοτίβο του περίφημου “ιψενικού τριγώνου” τον στοίχειωνε από τα παιδικά του χρόνια, λόγω της θρυλούμενης ερωτικής σχέσης της μητέρας του με τον Τόρμουντ Κνούντσεν κατά την περίοδο του αρραβώνα της με τον πατέρα του (Μέλμπεργκ, 1987β’).

Η μητέρα του, Μάριχεν, απηχείται σε πολλαπλές εκδοχές της: στις ανεπίδοτες ζωές της Έντα Γκάμπλερ και της Κυρίας Άλβινγκ από τους *Βρικόλακες*, στη μαρτυρική Άγκνες από τον *Μπραντ*, στη δοτική μητρική φιγούρα της Ίνγκα στους *Μνηστήρες του θρόνου* (Templeton, 1997). Σε αυτό το τελευταίο και, συγκεκριμένα, στη διαμάχη μεταξύ του Χώκον και του Σκούλε για τον θρόνο της μεσαιωνικής Νορβηγίας φέρεται να αντικατοπτρίζεται η προσωπική του αντιπαλότητα με τον ομόλογο και συνοδοιπόρο του Μπιόρνστερν Μπιόρνσον (Κουκούλας, 1945).

Τέλος, η χρεοκοπημένη και κατακερματισμένη οικογένεια Μπόρκμαν παρουσιάζει ενδιαφέρουσες αναλογίες με τη δική του (Μέλμπεργκ, 1987α’). Η οικονομική καταστροφή που υπέστη ο πατέρας του όταν ο μικρός Χένρικ ήταν οκτώ ετών, η συνακόλουθη διάλυση της οικογένειας, η δική του φυγή και ο οριστικός απογαλακτισμός από την πατρώα εστία σε νεαρή ηλικία, κατά το μοντέλο του Έρχαρτ Μπόρκμαν.

Ο Γιον Γκάμπριελ Μπόρκμαν

Σε ό,τι αφορά την ιδιοσυστασία του Γιον, ως γνήσια τραγικός ήρωας, ακροβατεί ή μάλλον παραπαίει στο μεταίχμιο μεταξύ ενοχής και αθωότητας: Προμηθεϊκός ή εγωκεντρικός, ιδιοτελής χρησιμοθήρας; Αλτρουϊστής ή μεγαλομανής; Μάλλον βαθύτατα “ιψενικός”, στον βαθμό που επιζητά το ανέφικτο και καταστρέφει με ένα “σαμψώνειο” τρόπο τους ανθρώπους γύρω του μαζί με τον εαυτό του και από μία άποψη καλλιτέχνης, στον βαθμό που απαιτεί να μεταποιήσει και να υποτάξει την πραγματικότητα στο όραμά του, πάση θυσία και με κάθε κόστος. Μόνο που το υλικό των πειραματισμών του είναι οι άνθρωποι που τον αγαπούν, και αυτό που θέλει να δημιουργήσει δεν τους συμπεριλαμβάνει.

Ο Μπόρκμαν πορεύεται μόνος, όπως κάθε αυθεντικός καλλιτέχνης, σταθερά ξένος από τον κόσμο, προκειμένου να μπορέσει να τον αναδημιουργήσει. Η συντριβή που του επιφυλάσσει το τέλος αυτής της διαδρομής είναι το ότι *απομένει* μόνος. Δεν πρόκειται ακριβώς για τη φυσική-λογική διαδικασία της Νέμεσης, όπου τιμωρείται ο “κακός”, οι μοναχικοί ήρωες του Ίψεν συνήθως αίρονται πάνω από τη δυαδικότητα καλού-κακού, επειδή είναι πρωτίστως αληθείς· είναι μάλλον η μεταφυσική διάνυση της απόστασης ανάμεσα στην πείσμονα ηθική του Στόκμαν στον *Εχθρό του λαού* (*Πιο δυνατός στον κόσμο είναι αυτός που στέκεται μόνος*) και στην απελπισμένη κραυγή του Μπόρκμαν *Εξώ λοιπόν, στη χιονοθύελλα μόνος*. Ίσως η απόσταση ανάμεσα στη μοναξιά και την ερημιά.

Κατά μία άποψη, η γεωμετρημένη σε μία συνεπή, αριστοτελική ενότητα χρόνου και τόπου διαδρομή του Μπόρκμαν ως την τελική του ήττα σηματοδοτεί και την ήττα του παλιού κόσμου, την μετάβαση σε μία νέα εποχή στη χαραυγή του 20ού αιώνα. Το έργο γράφτηκε το 1896 και ο νεαρός Έρχαρτ ενσαρκώνει την εξέγερση του Νέου απέναντι στο Παλιό, τα λόγια του θα μπορούσαν να αρθρώνονται ως μανιφέστο της Ζωής σε κάθε εποχή: *Είμαι νέος! [...] Η ατμόσφαιρα εδώ μέσα με πνίγει! [...] Κάνω αυτό που θέλω*. (Γ’ πράξη). Σε μία τολμηρότερη ερμηνεία, ωστόσο, και σε πείσμα πολλών θεωρητικών που αποδίδουν μισογυνισμό στο συγκεκριμένο έργο (Dolan, 2011), θα μπορούσε να σηματοδοτεί τη μετάβαση σε μία νέα μητριαρχία. Στον Γιον Γκάμπριελ Μπόρκμαν τα “νιάτα”, όπως προσωποποιούνται από τον Έρχαρτ και τη Φάνυ Βίλτον, επενδύουν

σε ένα μέλλον ατομοκεντρικού ευδαιμονισμού, που είναι η άλλη όψη της μεσσιανικής έπαρσης του Γιον. Ίσως, λοιπόν, η θηλυκή δύναμη να είναι το πραγματικό “μέλλον”, έτσι όπως εξεικονίζεται και επισφραγίζεται από την εικαστικά συγκλονιστική και ανοιχτή σε σημειολογικές προεκτάσεις τελική σκηνή όπου δύο δίδυμες γυναίκες δίνουν τα χέρια πάνω από ένα νεκρό ανδρικό σώμα.

Η μετάφραση

Η Μαργαρίτα Μέλμπεργκ, δόκιμη ιψενίστρια, ανήκει στη σχολή των ευάριθμων -και πολύτιμων- μεταφραστών από τα νορβηγικά. Πρώτος διδάξας ο -αυτοδίδακτος- Βάσος Δασκαλάκης, μετά από παρότρυνση του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου το 1938 (Μόσχος, 2017), ο οποίος έμελλε να καθιερωθεί ως ένας από τους σημαντικότερους ιψενικούς μεταφραστές. Η Μέλμπεργκ εμφανίστηκε τη δεκαετία του '90, μεταφράζοντας το 1994 την *Έντα Γκάμπλερ* για το *Θέατρο του Νότου*, το 2004 τους *Βρικόλακες* για τον θεατρικό οργανισμό *Φάσμα* και το 2010 την *Κυρά της θάλασσας* για το Εθνικό Θέατρο (Μόσχος, 2017). Και οι τρεις μεταφράσεις εκδόθηκαν το 1994, το 2005 και το 2010 αντίστοιχα.

Στο παρόν έργο μας παραδίδει μία μετάφραση στρωτή, ρέουσα, που διασώζει το ιψενικό βάρος και βάθος αλλά διαθέτει την απαραίτητη προφορική προφορικότητα: ένα κείμενο με ποιητικά πετάγματα αλλά και θεατρική ζωντάνια και αμεσότητα. Το “γλωσσικό εμπόδιο” δεν μας επιτρέπει να εντοπίσουμε και να μελετήσουμε ενδελεχώς τις λύσεις που δόθηκαν σε ενδεχόμενους μεταφραστικούς σκοπέλους, μπορούμε, όμως, ενδεικτικά να μεταφέρουμε τον προβληματισμό ενός από τους πρώτους και πλέον έγκριτους ιψενιστές, του Βρετανού William Archer, που απέδωσε το έργο στα αγγλικά το 1907 και περιήλθε σε αμηχανία από τον μάλλον σπάνιο όρο *opreising* (Archer, 1907), βιβλική λέξη, όπως συμπεράναμε από πρόχειρη έρευνα, ο οποίος σημαίνει μάλλον *ανάσταση/λύτρωση*. Ο ίδιος ο Archer το αποδίδει σε τρεις διαφορετικές εκδοχές: *redemption, restoration, rehabilitation* (λύτρωση, επανόρθωση, επαναφορά). Οι αντίστοιχες παραλλαγές στη μετάφραση (προφανώς από τα αγγλικά) του Π. Μάτεσι είναι: *να αναστηλωθώ* (Ιψεν [μτφρ. Π. Μάτεσις], 1996,51), *να σε αθωώσουν* (Ιψεν [μτφρ. Π. Μάτεσις], 1996,57), *να ξανασηκωθώ* (Ιψεν [μτφρ. Π. Μάτεσις], 1996,87). Η Μέλμπεργκ επιλέγει την πολύ πιο εύστοχη, κατά τη γνώμη μου, απόδοση *να δικαιωθώ*, και στις τρεις περιπτώσεις, συνεπής στην υφολογική επιλογή και στο ειδικό βάρος του πρωτοτύπου.

Αξίζει επιπλέον να μνημονευθεί το εκτενές προλογικό της σημείωμα, ένα άκρως ενδιαφέρον πληροφοριακό αλλά και βιοματικό κείμενο, που μας εισάγει *in medias res* στον βίο του Ίψεν, στα γεγονότα που πλαισίωσαν -λίγο πριν, λίγο μετά- τη συγγραφή του Γιον Γκάμπριελ Μπόρκμαν, τόσο στη ζωή του συγγραφέα όσο και ως ιστορικό συγκείμενο: και φυσικά στον τρόπο και στον βαθμό που η εθνική ιστορία της Νορβηγίας αλλά και η τοπική ή και προσωπική του μικρο-ιστορία επέδρασαν στη συγγραφική του διαμόρφωση.

Τέλος, στην πλούσια σε εύρος αναφορά της μεταφράστριάς, έρχεται να προστεθεί το επίμετρο της Άννας Σταυρακοπούλου, μία σε βάθος, διεισδυτική ματιά στο έργο, που φωτίζει τους καθοριστικούς για αυτό ψυχολογικούς και κοινωνικούς μηχανισμούς, συνοδευόμενο από μία ενδεικτική μνεία σε σημαντικές παραστάσεις του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Ίψεν, Χ. (2022). *Γιον Γκάμπριελ Μπόργκμαν*. (Μ. Μέλμπεργκ, μετ.). Κάπα Εκδοτική.
- Ίψεν, Χ. (1996). *Τζων Γαβριήλ Μπόργκμαν*. (Π. Μάτεσις, μετ.). Δωδώνη.
- Μόσχος, Γ. (2017). *Ο Ερρίκος Ίψεν στην ελληνική σκηνή. Από τους Βρικόλακες του 1894 στις αναζητήσεις της εποχής μας*. Αμολγός.
- Templeton, J. (1997). *Ibsen's Women*. Cambridge University Press.

ΑΡΘΡΑ

- Μέλμπεργκ, Μ. (1987α'). Η ζωή και το έργο του Χένρικ Ίψεν. *Διαβάζω*: 181, 16–19.
- Μέλμπεργκ, Μ. (1987β'). Ίψεν-Στρίντμπεργκ αντιπαράθεση επί σκηνής. Για το γυναικείο ζήτημα. *Διαβάζω*: 181, 46–50.
- Κουκούλας, Λ. (1945). Το ποιητικό θέατρο του Ίψεν και οι «Μνηστήρες του θρόνου». *Εθνικό θέατρο, 1945, Πρόγραμμα παράστασης «Οι μνηστήρες του θρόνου»*: 4-9.
- <http://www.nt-archive.gr/viewFiles1.aspx?playID=384&programID=721>
- Dolan, J. (2011). *John Gabriel Borkman*. The Feminist Spectator.
- <https://feministspectator.princeton.edu/2011/02/07/john-gabriel-borkman/>

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

- Archer, W. (1907). *Introduction to John Gabriel Borkman*.
- [The Project Gutenberg eBook of John Gabriel Borkman, by Henrik Ibsen](#)

Βιογραφικό: Η Κατερίνα Θεοδωράτου γεννήθηκε στην Κεφαλονιά. Σπούδασε Γαλλική Φιλολογία και Θεατρολογία στο Ε.Κ.Π.Α., όπου και ολοκλήρωσε το μεταπτυχιακό της στο Τ.Θ.Σ. Κείμενά της έχουν δημοσιευτεί σε θεατρικά προγράμματα (Εθνικό Θέατρο, Μεταξουργείο, Ροές, Θ.Ο.Κ. κ.ά.) καθώς και σε λογοτεχνικά περιοδικά της Αθήνας και της Κύπρου (*Μανδραγόρας*, *Άνευ*, *Θέματα Λογοτεχνίας-Εκδ. Γκοβόστη*, *Παιδεία και Κοινωνία-εφημ.Αυγή* κ.λπ.) και σε sites όπως το diastixo.gr, το fractal, το varelaki κ.ά.. Διδάσκει Θεατρική Αγωγή στην Α'βάθμια Εκπαίδευση. Έχει μόνιμη στήλη θεατρικής κριτικής στο περιοδικό Κοράλλι και είναι μέλος της Ένωσης Ελλήνων Θεατρικών και Μουσικών Κριτικών.

Στοιχεία επικοινωνίας: E-mail <theokat3@gmail.com>